Research Paper

Analysis of the Resilience of Rural Households' Livelihoods (Case Study: Bash Qala Rural District, Urmia County)

Arastoo Yari Hesar[1], *Ayoub Amani Kalarijani[2]

1. Associate Professor, Department of Urban and Rural Planning, Faculty of Social Sciences, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabili, Iran.
2. PhD Student, Department of Urban and Rural Planning, Faculty of Social Sciences, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabili, Iran.

Use your device to scan and read the article online

Citation: Yari Hesar, A., & Amani Kalarijani, A. (2023). [Analysis of the Resilience of Rural Households' Livelihoods (Case Study: Bash Qala Rural District, Urmia County) (Persian)]. *Journal of Rural Research*, 13(4), 618-631, http://dx.doi.org/10.22059/jrur.2022.339446.1726

doi: http://dx.doi.org/ 10.22059/jrur.2022.339446.1726

Received: 24 Feb. 2022
Accepted: 18 Nov. 2022

ABSTRACT

During the last two decades, the villages around Lake Urmia have undergone fundamental changes in terms of agricultural income and population structure due to the decrease in the water level of the lake and the limitation of agricultural water harvesting. The aim of the current research is to identify the effective factors in the resilience of rural livelihoods in the villages of *Bash Qala* village in Urmia city. This research is applied in terms of purpose and descriptive-analytical based on the method. To collect the required information, the method of library documentary, survey and field studies (through interviews and researcher-made questionnaires) has been used. The statistical population of the research is the households of the villages of *Bash Qala* (35 villages) in Urmia city. The sample size is 368 households, which were selected according to the population of each village and by simple random sampling method. The main tool of the research was a questionnaire (open and closed), the validity of the questionnaire was confirmed by professors and experts, and its reliability was obtained with Cronbach's alpha (0.81), and statistical methods and SPSS software were used to analyze the collected data. In analyzing the effective factors of rural livelihood, 18 components were suggested in three dimensions: economic, socio-cultural and environmental-ecological. The results showed that, from the target community's point of view, the components of the economic dimension with an average of (3.95), the ecological dimension with an average of (3.83), and the social dimension with a numerical average of (3.60), respectively have been influential in their livelihood resilience. According to the analysis, findings and economic, social and environmental-ecological conditions, for the development of livelihood and livelihood resilience in these villages, short-term, mid-term and long-term strategies based on potentials and their capabilities were suggested in the form of 5 strategies.

Key words:
Livelihood resilience, Economic-social, Ecological, Rural livelihood, Urmia city

Copyright © 2023, Journal of Rural Research. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-noncommercial 4.0 International License which permits copy and redistribute the material just in noncommercial usages, provided the original work is properly cited.

Extended Abstract

1. Introduction

Rural settlements have a close and reciprocal relationship with the natural environment. In Iran, the economic and social foundations of villages are based on natural components and this relationship can be seen everywhere in the country, and for this reason, numerous climatic and management changes in recent decades have affected both the livelihood of the

* *Corresponding Author:*
Ayoub Amani Kalarijani, PhD Student
Address: Department of Urban and Rural Planning, Faculty of Social Sciences, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabili, Iran.
Tel: +98 (919) 3396272
E-mail: Ayoubamanik@gmail.com

village residents and the economic foundations. It has faced many changes; therefore, ensuring the improvement of rural livelihoods requires a deep understanding of the resilience dynamics of rural livelihoods and the factors affecting it.

During the last two decades, the villages around Lake Urmia have undergone fundamental changes in terms of income, and social and economic structures due to the decrease in the water level of the lake and the limitation of agricultural water harvesting. Checking the background of domestic and foreign studies shows that in household resilience studies, economic components have been investigated and measured rottenly, and other dimensions (socio-cultural and environmental) have received less attention.

The aim of the current research is to identify the effective factors on the resilience of rural livelihoods in the villages of Bash Ghaleh rural district located in the vicinity of Lake Urmia. Because during the past years, due to the drought crisis (unprecedented decrease in the water level of Lake Urmia), and the incorrect management in the rural area, the livelihood resilience of the villages in the study area has faced many challenges and problems, and this issue has created the basis for large-scale migrations and provide the basis for gradual evacuations of rural settlements. In other words, this research aims to investigate and identify the factors affecting the resilience of livelihood in the study area and to give an appropriate answer to the following question: Which factors are effective in improving the resilience of rural livelihoods in *Bash Qala* village (Urumiyah city)?

2. Methodology

The current research is applied in terms of purpose and descriptive-analytical in terms of nature. To collect the required information, the method of library-documentary and field studies (through interviews and a researcher-made questionnaire) has been used. The statistical population of the research includes 35 selected villages of *Bash Qala* district from the central part of Urmia city, and the sample size is estimated at 368 people based on the Cochran formula.

In this research, in order to collect the required information, a questionnaire (semi-open) was used in the form of a five-point Likert scale. Which includes 3 dimensions and 18 indicators. The validity of the questionnaire was confirmed by professors and experts and its reliability was calculated by Cranach's alpha statistical test; the obtained alpha is (0.810), which indicates a high level of reliability. In this research also SPSS software and statistical tests (mean descriptive statistics, standard deviation, chi-square test and Spearman's correlation) were used to analyze the collected data.

3. Results

In response to the research question, which components are effective in improving the resilience of rural livelihoods in *Bash Qala* village (Urumiah city)? It can be said that based on the opinions of residents, economic factors have the greatest impact on the resilience of rural livelihoods in the study area. So that the components of the economic dimension including creating entrepreneurship in rural areas, diversifying agricultural and non-agricultural activities and guaranteeing the purchase of agricultural products have a higher average.

The analysis of the available information about the studied villages shows that the correlation coefficient between livelihood capital and resilience is significant and there is a positive correlation. So that there was a correlation between economic capital and resilience (0.607), social capital (0.466) and environmental-ecological capital (0.574), and the significance level of all indicators were also obtained (0.000). Therefore, it can be stated that there is a direct relationship between livelihood capital and resilience with a confidence level of 95%. Also, if we compare the intensity of livelihood capital relationships with resilience, there is the highest correlation between economic capital and resilience and the lowest correlation between sociocultural capital and resilience.

4. Discussion

The analysis of statistical data shows that in the environmental dimension, the indicators of environmental stress caused by the drying up of the water level of Lake Urmia (4.46), sufficient access to water in the field of agriculture with average desirability (3.99), the quality and improvement of health environment (waste management and sanitary waste disposal) (4/34), and easy access to sufficient water have the most value, and the component of reducing environmental pollution (caused by waste from urban industries) is the least important in the resilience of livelihood from the respondents' point of view. Also, the investigation of livelihood diversity and resilience in the studied villages shows that the indicators of livelihood diversity and resilience index are normal and quite significant and higher than the average. And in the social and cultural dimension, the indicators of social capital (participation and cohesion) in the village and educational, health and cultural facilities have the highest level of av-

erage desirability and the component of reverse migration is the least important component.

5. Conclusion

According to the analysis, findings and economic, social and environmental-ecological conditions prevailing in the studied area, for the development of livelihood and resilience of livelihood in these villages, short-term, medium-term and long-term strategies based on their potential and capabilities in the form of 5 strategies are suggested as follows:

1. Capability and empowerment strategy

2. The strategy of diversifying activities

3. Support strategy (insurance)

4. Infrastructure development and equipping strategy

Acknowledgments

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Conflict of Interest

The authors declared no conflicts of interest

تحلیل تاب‌آوری معیشت خانوارهای روستایی (موردمطالعه: دهستان باش قلعه شهرستان ارومیه)

ارسطو یاری حصار[۱]، *ایوب امانی کلاریجانی[۲]

۱- دانشیار، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری و روستایی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.
۲- دانشجوی دکتری، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری و روستایی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.

تاریخ دریافت: ۰۵ اسفند ۱۴۰۰
تاریخ پذیرش: ۲۷ آبان ۱۴۰۱

چکیده

طی دو دهه اخیر روستاهای پیرامون دریاچه ارومیه به علت کاهش سطح آب دریاچه و محدودیت برداشت آب کشاورزی دچار تغییر و تحولات اساسی ازنظر درآمد کشاورزی و ساختار جمعیت شده‌اند. هدف پژوهش حاضر شناسایی عوامل مؤثر در تاب‌آوری معیشت روستایی در روستاهای دهستان باش قلعه در شهرستان ارومیه است. این پژوهش به لحاظ هدف کاربردی و بر اساس روش، توصیفی - تحلیلی است. برای جمع‌آوری اطلاعات موردنیاز از روش مطالعات کتابخانه‌ای - اسنادی، پیمایشی و میدانی (مصاحبه و پرسش‌نامه محقق ساخته) استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش خانوارهای روستاهای دهستان باش قلعه (۳۵ روستا) در شهرستان ارومیه است. حجم نمونه ۳۶۸ خانوار است که متناسب با جمعیت هر روستا و با روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شدند. ابزار اصلی پژوهش، پرسش‌نامه (باز و بسته) بوده که روایی پرسش‌نامه توسط اساتید، صاحب‌نظران تأیید و پایایی آن با آلفای کرونباخ (۰/۸۱) محاسبه شد. تجزیه‌وتحلیل اطلاعات گردآوری‌شده با روش‌های آماری و نرم‌افزار SPSS انجام شد. در زمینه بررسی عوامل مؤثر برتاب‌آوری معیشت روستایی در محدوده موردپژوهش ۱۸ مؤلفه در سه بعد (اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و محیطی - اکولوژیکی) مطرح شد که نتایج نشان داد از نگاه جامعه هدف، مؤلفه‌های بعد اقتصادی با میانگین (۳/۹۵)، بعد محیطی - اکولوژیکی با میانگین (۳/۸۳) و بعد اجتماعی با میانگین (۳/۶۰)، به ترتیب اولویت در تاب‌آوری معیشت آن‌ها تأثیرگذار بوده است. الگوی معیشتی جهت تاب‌آوری در برابر انواع مخاطرات طبیعی و انسانی، الگوی معیشت کشاورزی (باغداری) است که بیشترین تأثیر را در سطح تاب‌آوری معیشت کشاورزان منطقه در درجه اول خشکسالی و در درجه دوم عامل انسانی (مدیریت نادرست در سطح منطقه) داشته است.

کلیدواژه‌ها:
تاب‌آوری معیشت، اقتصادی - اجتماعی، اکولوژیک، معیشت روستایی، شهرستان ارومیه

مقدمه

روستا ارتباطی تنگاتنگ با محیط طبیعی دارد و محیط طبیعی بنیان معیشت روستائیان است. برای شناخت معیشت روستائیان و برنامه‌ریزی برای پایداری آن باید محیط روستا را شناخت (Babaei et al., 2021). نواحی روستایی با تغییرات سریع و عدم قطعیت در بخش کشاورزی، خدمات جنگل‌داری و چشم‌انداز که بر آینده آن‌ها تأثیر می‌گذارد روبه‌رو هستند. تضمین بهسازی معیشت روستایی و توسعه کشاورزی در راستای نیازهای ساکنان روستایی، نیاز به درک عمیق از پویایی تاب‌آوری معیشت روستایی دارد (Partridge et al., 2009: 26). چرا که وضعیت معیشت مردم پویا است و بسته به زمان و مکان آن استراتژی‌های مختلفی دارد (Paudel Khatiwada et al., 2018: 35). به عبارتی یکی از راه‌های ناگریز پیشرفت و جلوگیری از افزایش فقر در جامعه روستایی، توجه به وضع معیشتی خانوارهای روستایی است. از طرفی بدون شک توسعه روستایی و دستیابی به توسعه پایدار روستایی مستلزم توجه به همه ابعاد محیطی، اجتماعی - فرهنگی، اقتصادی، کالبدی و نهادی - مدیریتی است. بحران‌ها و تغییراتی که در دنیای امروز به وقوع می‌پیوندد، می‌تواند اثرات قابل‌توجهی بر جوامع و وضعیت معیشت آن‌ها به‌جا بگذارد. روستاهایی که برای امرارمعاش خود به کشاورزی تکیه داشته، دارای اقتصاد تک‌محصولی‌اند و در انزوای جغرافیایی به سر می‌برند، چرا که تغییرات معیشتی شدیدتری در آن‌ها اتفاق می‌افتد. در شرایطی که معیشت روستائیان در معرض خطر قرار گیرد، خانوارهای روستایی فقیرتر با محدودیت نیازهای اساسی زندگی، برای تأمین معاش خود با مشکلات بیشتری روبه‌رو هستند (Makita, 2016: 54). سیستم‌های اجتماعی و زیست‌محیطی همواره در

* نویسنده مسئول:
ایوب امانی کلاریجانی
نشانی: اردبیل، دانشگاه محقق اردبیلی، دانشکده علوم اجتماعی، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری و روستایی.
تلفن: ۳۳۹۶۲۷۲ (۹۱۹) ۹۸+
پست الکترونیکی: Ayoubamanik@gmail.com

حال تغییر هستند، دراین‌بین چگونگی مقابله، بازخورد و انطباق با این تغییرات به قدرت تاب‌آوری این سیستم‌ها بستگی دارد (Mohammadi & Manouchehri, 2018). یک سیستم معیشتی، باید قدرت سازگاری و انطباق را برای جذب تغییرات و بازساخت خود در کمترین زمان ممکن داشته باشد. سازگاری سیستم‌های معیشتی و متکی بر چگونگی پاسخ‌دهی، ظرفیت و واکنش‌های مردم محلی و سیستم معیشتی در برابر تنش‌ها و فشارهای آسیب‌رسان است (Walsh-Dilley et al., 2013). این امر نیز زمانی حاصل می‌شود که مشکلات و معضلات عمده مناطق روستایی یعنی فقر، مدیریت ضعیف، تبعیض و نابرابری با نواحی شهری در دسترسی به منافع توسعه و زیرساخت‌های رفاهی ریشه‌کن شود. به‌طورکلی، تاب‌آوری معیشت روستایی، یک موضوع و رویکرد نسبتاً جدیدی محسوب می‌شود که هنوز بسیاری از ابعاد مربوط به ادبیات و جنبه‌های کاربردی ادبیات موجود در این زمینه بررسی نشده و نیازمند پژوهش‌های اساسی است. در این راستا انجام پژوهش حاضر در تاب‌آوری معیشت روستایی ضروری به نظر می‌رسد. در اینجا به چند مورد از پژوهش‌های انجام‌شده در این حیطه پرداخته می‌شود.

بابایی و همکاران (۲۰۲۱)، تاب‌آوری معیشت روستایی (روستاهای پیرامون دریاچه ارومیه از شهرستان ارومیه)، را موردمطالعه قرار داده‌اند که نتایج بیانگر این بود که میانگین مطلوبیت عددی تاب‌آوری معیشت در جامعه هدف موردمطالعه نشان می‌دهد که عامل اقتصادی در رتبه اول (۴/۱۸)، عامل کالبدی - محیطی در رتبه دوم (۴/۱۱)، عامل نهادی- سازمانی در رتبه سوم (۳/۹۳)، و عامل اجتماعی در رتبه چهارم (۳/۸۷)، در زمینه عوامل مؤثر بر تاب‌آوری معیشت روستایی اثرگذار هستند.

حاجی‌زاده و ایستگلدی (۲۰۱۸)، تاب‌آوری سکونتگاه‌های روستایی منطقه دهستان حومه شهرستان لامرد را موردبررسی قرار دادند و نتایج نشان داد که شاخص اقتصادی بیشترین و شاخص مدیریتی - نهادی کمترین ضریب تأثیر را در میزان تاب‌آوری سکونتگاه‌های روستایی دارند.

حاجیان و همکاران (۲۰۱۹)، نقش تنوع فعالیت‌های اقتصادی زراعی و غیرزراعی بر تاب‌آوری خانوارهای کشاورز روستایی در معرض خشکسالی شهرستان چناران را مطالعه کردند. نتایج حاکی از این بود که تنوع معیشت با تأکید بر بخش غیرزراعی، را می‌توان به‌عنوان استراتژی توسعه نواحی روستایی در معرض خشکسالی و افزایش تاب‌آوری خانوارهای روستایی معرفی نمود.

عبدالهی و همکاران (۲۰۱۸)، به بررسی امکان تقلیل اثرات منفی خشک شدن دریاچه ارومیه بر اقتصاد روستایی با تأکید بر الگوی کشت جایگزین پرداختند و نتیجه گرفتند که میانگین هر چهار شاخص بعد پایداری اقتصاد روستایی (درآمد، سرمایه، تولیدات کشاورزی و اشتغال) بالاتر از عدد مطلوبیت برآورد شده که در این میان شاخص اشتغال و شاخص تولیدات کشاورزی بیشترین تأثیرات منفی را از خشک شدن آب دریاچه ارومیه متحمل شده‌اند و در بین راهکارهای مطرح در جهت تقلیل آثار منفی دریاچه ارومیه در روستاهای دهستان مرحمت‌آباد شمالی راهکار تنوع‌بخشی اقتصاد روستایی در بخش زراعی و غیرزراعی و راهکار تغییر الگوی کشت و کشت محصولات مقاوم به کم‌آبی مهم‌ترین راهکارهای مطرح این زمینه از دیدگاه جامعه آماری شناخته شدند.

قاسمی و همکاران (۲۰۱۹) شناسایی راهبردهای تاب‌آوری معیشت در برابر مخاطره خشکسالی از دیدگاه خانوارهای روستایی (موردمطالعه: دهستان گلمکان، شهرستان چناران)؛ نتایج پژوهش نشان داد به‌منظور افزایش تاب‌آوری معیشت خانوارهای روستایی راهبردهای تدافعی بهینه تشخیص داده شد. در این زمینه مهم‌ترین راهبرد تاب‌آوری معیشت؛ تنوع‌بخشی اقتصاد نواحی روستایی در معرض خشکسالی شناسایی گردید.

حیدری ساربان و مجنونی توتاخانه (۲۰۱۶)، به بررسی نقش تنوع معیشتی در تاب‌آوری خانوارهای روستایی پیرامون دریاچه ارومیه در برابر خشکسالی پرداختند. نتایج به‌دست‌آمده نشان میدهند که اتخاذ رویکرد معیشتی منجر به تاب‌آوری بیشتر خانوارها در شرایط خشکسالی دریاچه ارومیه شده است. در روستاهایی که در معرض خشکسالی شدیدتری قرار داشتند، این تنوع معیشتی بیشتر بوده است.

اسفاو[1] و همکاران (۲۰۱۸)، استراتژی‌های متفاوت برای سازگاری در جامعه روستایی با وضعیت خشکسالی را در کشور نیجریه مطالعه کردند. در این پژوهش مشخص شد که اغلب خانوارهای آسیب‌پذیر در نیجریه به تنوع به‌عنوان استراتژی انطباق با تغییرات اقلیمی و همچنین استراتژی رویارویی با شوک‌های کوتاه‌مدت بازار متکی هستند. این پژوهشگران ضمن تأکید بر بهبود زیرساخت‌های روستایی، مداخلات دولتی برای ایجاد تنوع معیشت را ضروری می‌دانند.

شوتن[2] و همکاران (۲۰۰۹) در پژوهشی با عنوان تاب‌آوری سیستم‌های اجتماعی محیطی در مناطق روستایی اروپا؛ تئوری و چشم‌انداز: نواحی روستایی را یک سیستم پویای اجتماعی محیطی معرفی کرده و به این نتیجه اشاره دارند که تاب‌آوری در بین گروه‌های مختلف روستایی (کشاورزان و غیرکشاورزان) متناسب با میزان ارتباط آن‌ها با محیط تفاوت وجود دارد.

بلچر[3] و همکاران (۲۰۱۳)، به بررسی تاب‌آوری خانواده‌های کشاورز در معرض خشکسالی پرداخت. نتایج نشان داد که نبود تاب‌آوری، سیستم‌ها را به سمت محدودیت‌های آن سوق می‌دهد.

1. Asfaw
2. Schouten
3. Belcher

همچنین هنگامی که تاب‌آوری ضعیف شود تغییرات جدی در اکوسیستم و بنیادهای معیشتی و رفاه و آسایش مردم در جوامع مختلف می‌شود.

طبق نتایج پیشینه مطالعات داخلی و خارجی، در زمینه تاب‌آوری معیشت نواحی روستایی، بیشتر پژوهش‌های مطالعه شده، از دیدگاه اقتصادی به موضوع نگاه کردند، و کمتر سایر ابعاد مؤثر بر تاب‌آوری معیشت را بررسی کرده‌اند. این پژوهش با هدف بررسی تاب‌آوری معیشت در روستاهای دهستان باش‌قلعه از شهرستان ارومیه، که در پیرامون دریاچه ارومیه واقع شدند موردمطالعه قرار گرفته است. چرا که طی دو دهه اخیر به علت بحران خشکسالی (کاهش بی‌سابقه سطح آب دریاچه ارومیه)، و مدیریت نادرست در حوزه روستایی سبب گردیده که وضعیت تاب‌آوری معیشت روستاهای محدوده موردمطالعه دچار چالش و مشکلات عدیده‌ای شود. لذا این پژوهش برخود لازم می‌داند که مطالعه‌ای در زمینه مؤلفه‌های تأثیرگذار بر تاب‌آوری معیشت در فضای جغرافیای روستایی را مورد کنکاش قرار دهد. در این راستا محقق با یک سؤال و یک فرضیه اساسی روبه‌رو می‌شود که در این راستا سؤالی بدین شرح مطرح می‌شود: کدام مؤلفه‌ها در بهبود تاب‌آوری معیشت روستایی در دهستان باش قلعه (شهرستان ارومیه) مؤثر است؟

مروری بر ادبیات موضوع

باتوجه‌به تغییرات عمیق اجتماعی، محیطی و اقلیمی که رفاه و تنوع زیستی انسان را تهدید می‌کند، علاقه به مفهوم تاب‌آوری رو به رشد است (Cinner & Barnes, 2019: 43). تاب‌آوری یکی از معیارهای ضروری برای دستیابی به اهداف توسعه پایدار است (Turner, 2014: 621) زیرا در یک اجتماع تاب‌آور امکان شکل‌گیری و تحقق توسعه پایدار ممکن است (Kaur et al., 2019: 65). ارزیابی تاب‌آوری در مناظر تولید اجتماعی و زیست‌محیطی یک پیش‌نیاز اساسی برای تعامل پایدار انسان و طبیعت در منطقه است (Lee et al., 2020: 12). تاب‌آوری معیشت را به‌عنوان ظرفیت همه مردم در سرتاسر نسل‌ها برای حفظ و بهبود امکانات و رفاه معیشت خود با وجود اختلالات محیط زیستی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی تعریف می‌کنند (Tanner et al., 2015: 15). در صورت برخورداری جامعه از تاب‌آوری، معیشت نیز تقویت شده و رسیدن به معیشت پایدار تقویت می‌شود (Reyes et al., 2014: 224). لذا بین تاب‌آوری و معیشت پایدار یک همبستگی قوی و مستقیم وجود دارد، چراکه هر جا معیشت پایدار باشد به یقین تاب‌آوری آن جامعه نیز در ابعاد مختلف پایدار خواهد بود و در صورت عدم تاب‌آوری، معیشت نیز متزلزل خواهد شد. تاب‌آوری از دیدگاه جغرافیایی؛ بر اساس دیدگاه جغرافیایی، مکان‌های مختلف باتوجه‌به موقعیت قرارگیری خود دارای تاب‌آوری‌های متفاوتی در برابر بلایای طبیعی هستند. به دلیل انواع مخاطرات و ویژگی‌های متفاوت مکانی به‌سختی می‌توان یک درک کلی و واحد از تاب‌آوری مناطق جغرافیایی مختلف به دست آورد (Zhou et al., 2010). مهم‌ترین بحث اصلی در رویکرد تاب‌آوری این است که پس از هر اختلال اجتماعی یا محیطی، رابطه بین محیط و انسان تغییر می‌کند، دانش جدید توسعه یافته و تعادل مجدد برقرار می‌شود؛ لذا تاب‌آوری به‌طور گسترده‌ای به ظرفیت دانش برای یادگیری با جذب اطلاعات جدید وابسته است.

یکی از حوزه‌هایی که مفهوم تاب‌آوری اجتماعی - اکولوژیکی در آن کاربرد دارد، تاب‌آوری جامعه (شهری یا روستایی) است (Berkes & Ross, 2013). و تاب‌آوری معیشت ازجمله موضوعاتی است که در مطالعات حوزه تاب‌آوری جامعه موردتوجه قرار گرفته است. معیشت، نه‌تنها شیوه‌های مختلف کسب درآمد، بلکه روابط اجتماعی و نهادها؛ حقوق مالکیت؛ مشارکت و ابعاد کیفیت زندگی که برای حفظ معاش ضروری هستند را شامل می‌شود. ازاین‌رو تاب‌آوری معیشت نقش آژانس انسانی و ظرفیت فردی و جمعی را در پاسخ به عوامل استرس‌زا برجسته می‌کند (Tanner et al., 2015). تاب‌آوری معیشت به‌عنوان ظرفیت همه افراد در طول نسل برای پایداری و بهبود آن‌ها، فرصت‌های معیشت و رفاه با وجود محیط‌زیست، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی (Jones & Tanner, 2017). تاب‌آوری معیشت، سیستم معیشت را با تاب‌آوری ادغام می‌کند به‌گونه‌ای که مردم بازیگران اصلی در شیوه‌هایی سازگاری هستند. ازاین‌رو تاب‌آوری معیشت تابعی از ظرفیت تطبیقی، جذب‌کننده و تحول سازنده سیستم معیشتی است که به مردم امکان می‌دهد تا از فرصت‌های معیشتی در حوادث استرس ناشی از بلایای طبیعی برخوردار باشند. ازآنجایی‌که تغییرات آب و هوایی تأثیر شدیدی بر منابع طبیعی، فعالیت‌های اقتصادی، امنیت غذایی، بهداشت و کیفیت زندگی دارد (Podder & Samanta, 2019)، تاب‌آوری روستایی تعیین می‌کند که یک منطقه روستایی چگونه قادر به تحمل تهدیدات و آسیب است (Rahmawati & Rudiarto, 2019). وضعیت معیشت خانوارهای روستایی در مناطق درحال‌توسعه هنوز به فعالیت‌های اقتصادی مزرعه و خارج از مزرعه وابسته است. منابع معیشت مزرعه عموماً در مناطق روستایی حاکم است و شامل محصولات زراعی، دامی، جنگلی، اجاره زمین، کار مزدی کشاورزی، ماشین‌آلات مزرعه، میوه، سبزیجات و علوفه می‌شود. درحالی‌که منابع معیشت غیرکشاورزی شامل مشاغل کوچک، خدمات دولتی و خصوصی، دستمزدها، مستمری و سایر منابع است و این رویکرد از طیف وسیعی از تلاش‌ها برای درک چگونگی بقای مردم در یک منطقه خاص پدید آمده است (Israr et al., 2017). بنابراین، درک تاب‌آوری در امر معیشت کمک می‌کند تا به سؤال مربوط به مقاومت‌پذیری بپردازیم: با تمرکز بر تاب‌آوری استراتژی‌های معیشتی مردم، چه چیزی و برای چه کسانی؟ (Suárez et al., 2016). انواع تاب‌آوری سکونتگاه‌های روستایی عبارت‌اند از:

۱. تاب‌آوری اجتماعی سکونتگاه‌های روستایی[4]: تاب‌آوری اجتماعات محلی، بر وجود فعل‌وانفعال و نیز توانایی گروه‌ها و اجتماعات در استفاده از منابع موجود به‌منظور غلبه بر هرگونه شوک، اختلال، چالش و بحران ناگهانی یا تدریجی و مزمن وارد بر اجتماعات در کوتاه‌مدت و نیز مدیریت، انطباق و سازمان‌دهی مجدد اجتماعات در بلندمدت تمرکز دارد (Amirzadeh & Barakpour, 2018: 63).

۲. تاب‌آوری اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی[5]: امروزه هدف از تاب‌آوری اقتصادی در سکونتگاه‌های روستایی داشتن تنوع اقتصادی و تداوم معیشتی (زیست اقتصادی) است. بنابراین تنوع‌بخشی معیشتی (زیست اقتصادی) دامنه اختیار روستائیان را در استفاده از منابع افزایش داده و سطح ریسک معیشتی آن‌ها را کاهش می‌دهد.

۳. تاب‌آوری محیطی سکونتگاه‌های روستایی[6]: پارادایم توسعه پایدار با تأکید بر روابط انسان و محیط طبیعی در قالب سیستم‌های به‌هم‌پیوسته طبیعی - انسانی سعی در ارائه رویکردهای نوین برای مقابله با مخاطرات محیطی و تهدیدات ناشی از آن است. در این میان، مقوله آسیب‌پذیری و تاب‌آوری جوامع انسانی وابسته به محیط طبیعی بیشتر موردتوجه قرار می‌گیرد. تصویر شماره ۱، مدل مفهومی از درک تاب‌آوری معیشت در سه زمینه الگوهای معیشت، عوامل مؤثر بر تاب‌آوری معیشت و استراتژی‌های تاب‌آوری معیشت را نشان می‌دهد.

4. Social resilience of rural settlements
5. Economic resilience of rural settlements
6. Environmental resilience of rural settlements

قلمرو جغرافیایی

دهستان باش قلعه از بخش مرکزی شهرستان ارومیه در ۱۲/۵ کیلومتری شمال شرق شهر ارومیه بین ۴ : ۴۵ تا ۱۵ : ۴۵ درجه طول جغرافیایی و ۳۴ : ۳۷ تا ۴۳ : ۳۷ درجه عرض جغرافیایی قرار گرفته است. در محدوده این دهستان تعداد ۳۵ روستا وجود دارد که موقعیت طبیعی غالب آبادی‌های این دهستان جلگه‌ای است. روستاهای این دهستان دارای ۲۲۱۰ خانوار با جمعیتی غالب بر ۹۱۳۶ نفر جمعیت است. شغل اصلی مردم منطقه غالباً کشاورزی بوده به عبارتی الگوهای معیشتی حاکم بر منطقه الگوی معیشت مبتنی بر کشاورزی زراعی (باغداری) بوده است و درصد ناچیزی از فعالیت‌های معیشتی متکی بر فعالیت‌های غیرکشاورزی (خدماتی و صنایع کوچک) بوده است. تصویر شماره ۲، موقعیت نسبی روستاهای نمونه موردپژوهش را نشان می‌دهد.

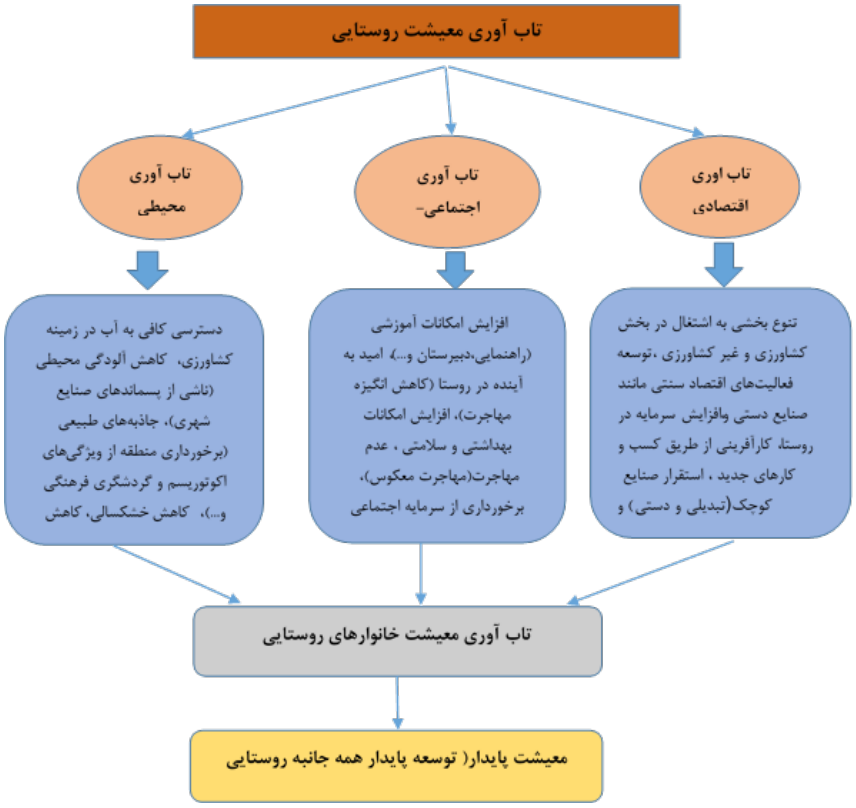

تصویر ۱. مدل مفهومی پژوهش. منبع: نگارنده، ۱۴۰۰

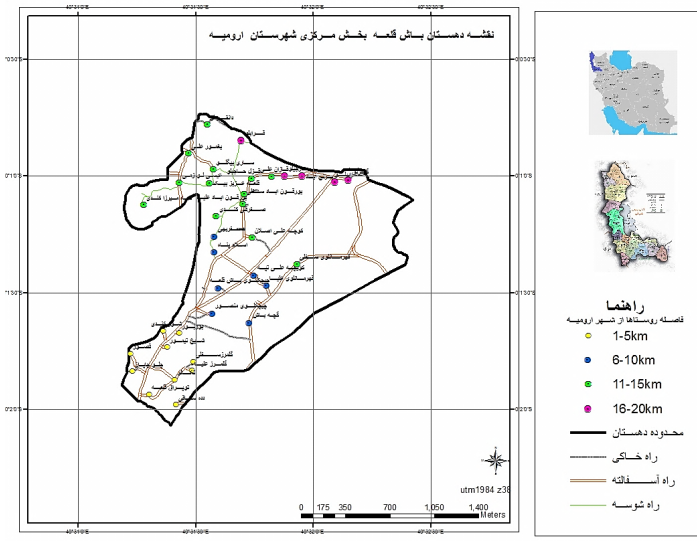

تصویر ۲. موقعیت نسبی روستاهای نمونه. منبع: نگارنده، ۱۴۰۰

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

روش‌شناسی تحقیق

پژوهش حاضر به لحاظ هدف کاربردی و به لحاظ ماهیت توصیفی - تحلیلی است. برای جمع‌آوری اطلاعات موردنیاز از روش مطالعات کتابخانه‌ای -اسنادی، پیمایشی و میدانی (ازطریق مصاحبه و پرسش‌نامه محقق ساخته) استفاده شده است، جامعه آماری تحقیق شامل ۳۵ روستای منتخب دهستان باش قلعه از بخش مرکزی شهرستان ارومیه بودند، حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران ۳۶۸ نفر به‌عنوان جمعیت نمونه انتخاب شدند در پژوهش حاضر به‌منظور جمع‌آوری اطلاعات جامعه موردمطالعه از ابزار پرسش‌نامه (باز و بسته) به در قالب طیف پنج گزینه‌ای لیکرت بهره گرفته شده است. که شامل ۳ بعد و ۱۸ مؤلفه است (جدول شماره ۱). روایی پرسش‌نامه توسط اساتید، صاحب‌نظران تأیید و پایایی آن با آلفای کرونباخ محاسبه گردید میزان آلفای به‌دست‌آمده (۰/۸۱۰) است که نشان‌دهنده سطح بالایی از پایایی بوده است (جدول شماره ۲). همچنین برای تجزیه‌وتحلیل اطلاعات گردآوری‌شده از نرم‌افزار SPSS و آزمون‌های آماری (آماره‌های توصیفی میانگین، انحراف معیار، و آزمون کای اسکوئر و همبستگی اسپیرمن) استفاده شده است.

جدول ۱. متغیرهای موردپژوهش تاب‌آوری معیشت روستایی.

مؤلفه	شاخص‌ها	متغیر
اقتصادی	Ec ظرفیت اقتصادی	Ec1 تنوع‌بخشی به اشتغال در بخش کشاورزی و غیر کشاورزی، Ec2 توسعه فعالیت‌های اقتصاد سنتی مانند صنایع‌دستی و...، Ec3 افزایش سرمایه در روستا، Ec4 کارآفرینی از طریق کسب‌وکارهای جدید، Ec5 استقرار صنایع کوچک (تبدیلی و دستی) و سرمایه‌گذاری در این زمینه، Ec6 تضمین خرید محصولات کشاورزی و غیر کشاورزی.
اجتماعی – فرهنگی	Sc ظرفیت اجتماعی – فرهنگی	Sc1 افزایش امکانات آموزشی (راهنمایی،دبیرستان و...)، Sc2 امید به آینده در روستا (کاهش انگیزه مهاجرت)، Sc3 افزایش امکانات بهداشتی و سلامتی، Sc4 عدم مهاجرت (مهاجرت معکوس)، Sc5 برخورداری از سرمایه اجتماعی (مشارکت و...)، Sc6 دانش بومی
محیطی – اکولوژیکی	PE ظرفیت فیزیکی – محیطی (اکولوژیکی)	PE1 دسترسی کافی به آب در زمینه کشاورزی، PE2 کاهش آلودگی محیطی (ناشی از پسماندهای صنایع شهری)، PE3 جاذبه‌های طبیعی (برخورداری منطقه از ویژگی‌های اکوتوریسم و گردشگری فرهنگی و...)، PE4 کاهش خشکسالی، کاهش سرمازدگی محصولات کشاورزی و دامی، PE6 تنش‌های زیست‌محیطی ناشی از خشک شدن سطح آب دریاچه ارومیه

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

جدول ۲. میزان آلفای کرونباخ متغیرهای تاب‌آوری معیشت روستایی.

محدوده	تعداد گویه	میزان آلفای کرونباخ
باش قلعه	۱۸	۰/۸۱۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

یافته‌ها

یافته‌های توصیفی

بر اساس نتایج حاصل از داده‌های پرسش‌نامه محقق ساخته و مطالعات میدانی، بیشترین و کمترین فراوانی و درصد پاسخ‌گویان به ترتیب در گروه سنی (۵۰-۴۱ با ۴۲/۵ درصد و گروه سنی ۳۰-۲۱ با ۱۲/۵ درصد) است، در زمینه تحصیلات پاسخ‌گویان، بیشترین فراوانی و درصد مربوط به تحصیلات فوق‌دیپلم با ۳۱ درصد، و در زمینه اشتغال، بیشترین فراوانی و درصد مربوط به گروه شغلی زراعت و باغداری با ۵۱ درصد بوده است (جدول شماره ۳ و تصویر شماره ۳).

یافته‌های استنباطی

در این بخش از پژوهش با استفاده از روش‌های آمار استنباطی به تحلیل و پاسخ به سؤال پژوهش و شناسایی چگونگی روابط بین متغیرهای تحقیق پرداخته شده است. در تحلیل‌های آمار استنباطی نظر بر این است که نتایج حاصل از مطالعه گروه کوچکی به نام نمونه به گروه بزرگ‌تری به نام جامعه تعمیم داده شود؛ یعنی بر اساس رفتار و وضعیت گروه نمونه، رفتار جامعه آماری تبیین می‌شود. در این راستا با استفاده از نرم‌افزار Spss داده‌های جمع‌آوری‌شده از روستائیان شهرستان ارومیه در قالب معیارها و مؤلفه‌های گوناگونی موردمطالعه و تجزیه‌وتحلیل قرارگرفته و بر طبق آن‌ها، به سؤال پژوهش پاسخ داده شده است.

کدام مؤلفه‌ها در بهبود تاب‌آوری معیشت روستایی در دهستان باش قلعه (شهرستان ارومیه) مؤثر است؟

بعد اقتصادی

نتایج آزمون کای اسکوئر (خی ۲) در زمینه ابعاد اقتصادی نشان می‌دهد که ارزیابی پاسخ‌گویان از ۶ مؤلفه مربوط در بعد اقتصادی؛ مؤلفه‌های ایجاد کارآفرینی در فضاهای روستایی (کسب‌وکار جدید)، تنوع‌بخشی به فعالیت‌های کشاورزی و غیر کشاورزی و تضمین خرید محصولات کشاورزی دارای میانگین بیشتر از حد آزمون هستند. این نتایج در جدول شماره ۴ ارائه شده است.

جدول ۳. درصد سن، تحصیلات و اشتغال پاسخ‌گویان.

گروه سنی	درصد	سطح سواد	درصد	نوع اشتغال	درصد
۳۰-۲۱	۱۲/۵	سیکل	۲۵	زراعت و باغداری	۵۱
۴۰-۳۱	۲۵/۵	دیپلم	۲۶	دامداری	۲۶/۵
۵۰-۴۱	۴۲/۵	فوق‌دیپلم	۳۱	کارگری	۱۳/۵
۶۰-۵۱	۱۹/۵	لیسانس و بالاتر	۱۸	دولتی	۹
جمع	۱۰۰	جمع	۱۰۰	جمع	۱۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

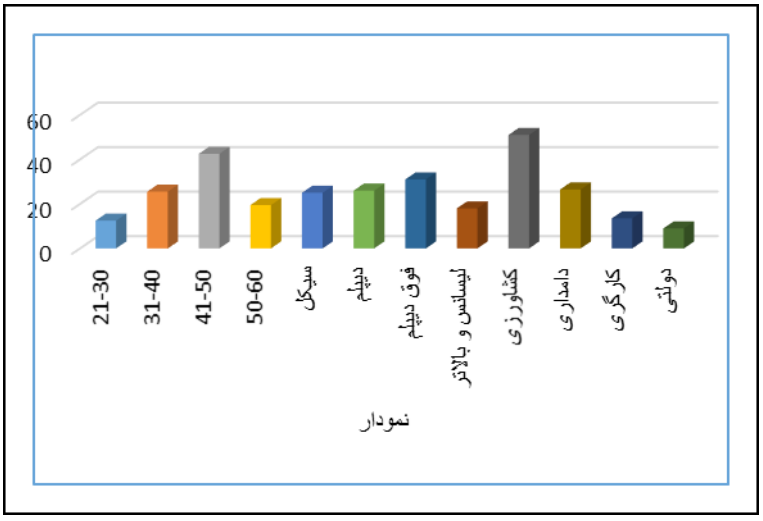

تصویر ۳. یافته‌های توصیفی (سن، شغل و تحصیلات پاسخ‌گویان محدوده موردمطالعه). منبع: نگارنده، ۱۴۰۰

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

جدول ۴. عوامل اقتصادی مؤثر بر تاب‌آوری معیشت روستایی در محدوده موردمطالعه.

گویه‌ها	میانگین	انحراف معیار	درجه آزادی	سطح معناداری	کای اسکوئر
تنوع‌بخشی به اشتغال در بخش کشاورزی و غیر کشاورزی	۴/۱۱	۱/۰۳۳۴۶	۴	۰/۰۰۰	۱۵۹/۰۲۱[a]
توسعه فعالیت‌های اقتصاد سنتی مانند صنایع‌دستی و...	۳/۶۸	۱/۲۲۵۲	۴	۰/۰۰۰	۱۰۳/۶۸۱[a]
افزایش سرمایه در روستا	۳/۵۳	۱/۰۵۶۰۵	۴	۰/۰۰۰	۶۶۷/۲۴۱[a]
کارآفرینی از طریق کسب‌وکارهای جدید	۴/۳۶	۱/۲۱۸۵۷	۴	۰/۰۰۰	۱۳۳/۰۰۰[a]
استقرار صنایع کوچک (تبدیلی و دستی) و سرمایه‌گذاری در این زمینه	۳/۸۴	۱/۰۹۶۲۵	۴	۰/۰۰۰	۱۹/۱۵۲[b]
تضمین خرید محصولات کشاورزی و غیر کشاورزی	۴/۲۱	۱/۰۹۶۰۸	۴	۰/۰۰۰	۱۴۷/۷۹۱[a]

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

بعد اجتماعی - فرهنگی

جهت تحلیل شاخص‌های اجتماعی - فرهنگی از ۶ مؤلفه بهره گرفته شد که مؤلفه‌های، برخورداری از سرمایه اجتماعی (مشارکت و انسجام) در روستا، و برخورداری از امکانات آموزشی-بهداشتی و فرهنگی دارای بیشترین حد مطلوبیت میانگین و مؤلفه مهاجرت معکوس کم‌اهمیت‌ترین مؤلفه بوده است. این نتایج در جدول شماره ۵ آورده شده است.

بعد محیطی - اکولوژیکی

در زمینه ابعاد محیطی -اکولوژیکی تاب‌آوری معیشت که دارای ۶ مؤلفه است. بر اساس نتایج تحلیلی داده‌های آماری، مؤلفه‌های، تنش‌های زیست‌محیطی ناشی از خشک شدن سطح آب دریاچه ارومیه (۴/۴۶)، دسترسی کافی به آب در زمینه کشاورزی با میانگین مطلوبیت (۳/۹۹)، کیفیت و بهبود بهداشت محیطی (مدیریت زباله و دفع بهداشتی زباله) (۴/۳۴)، دسترسی آسان به آب کافی (۴/۳۳) دارای بیشترین ارزش بوده‌اند، و مؤلفه کاهش آلودگی محیطی (ناشی از پسماندهای صنایع شهری) کمترین (۳/۴۲) اهمیت را در تاب‌آوری معیشت از نگاه پاسخ‌گویان است. جدول شماره ۶، این نتایج را نشان می‌دهد.

جدول ۵. عوامل اجتماعی - فرهنگی مؤثر بر تاب‌آوری معیشت روستایی در محدوده موردمطالعه.

گویه‌ها	میانگین	انحراف معیار	درجه آزادی	سطح معناداری	کای اسکوئر
افزایش امکانات آموزشی (راهنمایی، دبیرستان و...)	۳/۶۱	۱/۱۲۷۳۳	۴	۰/۰۰۰	۱۱۷/۳۷۲[a]
امید به آینده	۳/۴۶	۱/۰۹۶۰۸	۴	۰/۰۰۰	۱۴۷/۷۹۱[a]
افزایش امکانات بهداشتی و سلامتی	۳/۷۶	۱/۲۵۱۷۶	۴	۰/۰۰۰	۵۰/۸۸۰[a]
عدم مهاجرت(مهاجرت معکوس)	۳/۴۲	۱/۳۳۱۶۲	۴	۰/۰۰۰	۵۱/۵۳۴[a]
برخورداری از سرمایه اجتماعی (مشارکت و...)	۳/۷۰	۱/۰۰۶۵۱	۴	۰/۰۰۰	۱۸۰/۹۸۴[a]
دانش بومی	۳/۶۸	۱/۳۰۸۴۷	۴	۰/۰۰۰	۹۸/۹۴۲[a]

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

جدول ۶. عوامل محیطی - اکولوژیکی مؤثر بر تاب‌آوری معیشت روستایی در محدوده موردمطالعه.

گویه‌ها	میانگین	انحراف معیار	درجه آزادی	سطح معناداری	کای اسکوئر
دسترسی کافی به آب در زمینه کشاورزی	۳/۹۹	۱/۱۰۱۱۷	۴	۰/۰۰۰	۱۹۶/۶۳۹[a]
کاهش آلودگی محیطی(ناشی از پسماندهای صنایع شهری)	۳/۴۲	۱/۳۳۱۶۲	۴	۰/۰۰۰	۵۱/۵۳۴[a]
جاذبه‌های طبیعی(برخورداری منطقه از ویژگی‌های اکوتوریسم و گردشگری فرهنگی و...)	۳/۷۷	۰/۹۷۸۲۹	۴	۰/۰۰۰	۱۶۳/۱۵۷[a]
کاهش خشکسالی	۳/۷۰	۱/۰۰۶۵۱	۴	۰/۰۰۰	۱۸۰/۹۸۴[a]
کاهش سرمازدگی محصولات کشاورزی و دامی	۳/۶۶	۱/۱۰۰۵۱	۴	۰/۰۰۰	۱۰۹/۱۷۸[a]
تنش‌های زیست‌محیطی ناشی از خشک شدن سطح آب دریاچه ارومیه	۴/۴۶	۱/۰۵۶۰۵	۴	۰/۰۰۰	۶۶۷/۲۴۱[a]

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

نتایج جدول شماره ۷، در بررسی وضعیت تنوع معیشتی و تاب‌آوری در روستاهای موردمطالعه نشان می‌دهد که شاخص‌های تنوع معیشتی و شاخص تاب‌آوری نرمال بوده (۰/۰۰۰) و از حد متوسط میانگین که (۳) است به بالا است. باتوجه‌به معناداری به‌دست‌آمده، شاخص‌های تاب‌آوری و تنوع معیشتی قابل‌تعمیم به کل جامعه را دارد.

در این راستا بر اساس نتایج مستخرج از پژوهش و در پاسخ به سؤال تحقیق که کدام مؤلفه‌ها در بهبود تاب‌آوری معیشت روستایی در دهستان باش قلعه (شهرستان ارومیه) مؤثر است. می‌توان گفت که بر اساس نظرات ساکنان عوامل اقتصادی بیشترین تأثیر را بر میزان تاب‌آوری معیشت روستایی در محدوده موردمطالعه را دارد. به‌طوری‌که مؤلفه‌های بعد اقتصادی شامل: (ایجاد کارآفرینی در فضاهای روستایی (کسب‌وکار جدید)، تنوع‌بخشی به فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی و تضمین خرید محصولات کشاورزی دارای میانگین بیشتر از حد آزمون (۳) هستند. بر اساس مشاهدات میدانی و مصاحبه با ساکنین روستاهای دهستان باش قلعه اگر سرمایه‌گذاری جهت ایجاد کارآفرینی در روستاها افزایش یابد و به‌غیراز فعالیت کشاورزی از پتانسیل‌های دیگر روستاها استفاده گردد باعث رونق اقتصادی دهستان شده و تاب‌آوری معیشت روستایی نیز بالا می‌رود و از مهاجرت بی‌رویه جلوگیری می‌کند. همچنین اگر دولت از ساکنین روستاها در جهت رفاه و معیشت روستایی حمایت کند و برای خرید محصولات کشاورزی تضمین دهند و دست سودجویان و دلالان را از بازار کم کنند. روستائیان انگیزه بیشتری برای کشت و زرع پیدا می‌کنند و درنتیجه تاب‌آوری معیشت روستایی نیز افزایش پیدا می‌کند.

همچنین جهت بررسی رابطه بین سرمایه‌های معیشتی با تاب‌آوری، از آزمون همبستگی اسپیرمن استفاده گردید. مطابق یافته‌های جدول شماره ۸، ضریب همبستگی بین سرمایه معیشت با تاب‌آوری رابطه معنادار و ارتباط همبستگی مثبتی وجود دارد. به‌طوری‌که بین سرمایه اقتصادی و تاب‌آوری با میزان همبستگی (۰/۶۰۷)، سرمایه اجتماعی (۰/۴۶۶)، سرمایه محیطی - اکولوژیکی (۰/۵۷۴)، به دست آمد، همچنین سطح معناداری تمام شاخص‌ها نیز (۰/۰۰۰) به دست آمد، بنابراین می‌توان بیان کرد که بین سرمایه معیشتی و تاب‌آوری با سطح اطمینان ۹۵ درصد رابطه مستقیمی وجود دارد. همچنین اگر شدت روابط سرمایه‌های معیشتی را با تاب‌آوری مقایسه کنیم؛ بین سرمایه اقتصادی و تاب‌آوری بیشترین همبستگی و کمترین همبستگی بین سرمایه اجتماعی - فرهنگی با تاب‌آوری وجود دارد.

بنابراین باتوجه‌به مقدار ضریب همبستگی اسپیرمن به‌دست‌آمده (r=۰/۵۴۹) میزان همبستگی بالاتر از حد متوسط است.

جدول ۷. بررسی وضعیت تنوع تاب‌آوری معیشت در روستاهای موردمطالعه.

متغیرها	میانگین	انحراف معیار	درجه آزادی	معناداری
اقتصادی	۳/۹۵	۰/۹۳۳۲۱	۳۶۷	۰/۰۰۰
اجتماعی-فرهنگی	۳/۶۰	۱/۳۸۱۳۲	۳۶۷	۰/۰۰۰
اکولوژیکی-محیطی	۳/۸۳	۱/۲۶۶۶۰	۳۶۷	۰/۰۰۰
تاب‌آوری	۳/۷۹	۱/۱۵۳۰۷	۳۶۷	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

جدول ۸. ماتریس همبستگی تاب‌آوری معیشت و سرمایه‌های معیشتی (دارایی‌های معیشتی).

حجم جامعه ۳۶۳			
سرمایه‌های معیشت	تاب‌آوری	میزان همبستگی	سطح معناداری
سرمایه اقتصادی	تاب‌آوری معیشت	۰/۶۰۷	۰/۰۰۰
سرمایه اجتماعی		۰/۴۶۶	۰/۰۰۰
سرمایه محیطی-اکولوژیکی		۰/۵۷۴	۰/۰۰۰
سرمایه معیشتی	تاب‌آوری	۰/۵۴۹	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

در زمینه تاب‌آوری معیشت در روستاهای موردمطالعه باتوجه‌به داده‌های توصیفی و استنباطی از تحقیق می‌توان چنین بیان کرد که سه الگوی معیشتی در محدوده مطرح می‌شود. که الگوی غالب معیشتی، الگوی کشاورزی است که البته قبل از بحران خشکسالی، الگوی کشاورزی زراعت آبی مورد بهره‌برداری بود. ولی الگوی معیشت کنونی، کشاورزی باغداری به‌صورت سنتی حاکم است. می‌توان چنین استنباط کرد که کشاورزان محدوده برای تأمین معیشت خود الگوی معیشتی که بتواند نیازهای آن‌ها را در برابر انواع مخاطرات و شوک‌های ناشی از شرایط محیطی و انسانی برطرف سازد انتخاب می‌کنند و اگر الگوهای معیشتی مطرح‌شده نتواند باتوجه‌به شرایط زمانی متفاوت نیاز جامعه محلی را برطرف کند جامعه روستایی یا باید از محیط خود مهاجرت (تخلیه جمعیتی) و یا الگوی متناسب با شرایط را انتخاب کند. بنابراین جامعه باتوجه‌به امکانات و شرایط، آمادگی در برابر انواع شوک‌ها و مخاطرات را دارند. در این صورت است که سطح تاب‌آوری جامعه در ابعاد مختلف مشخص می‌شود.

بحث و نتیجه‌گیری

روستاها از مهم‌ترین عناصر ساختار اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و نهادی سکونتگاه‌های انسانی کشور به شمار می‌روند که توجه به توسعه آن‌ها در فرآیند توسعه ملی، بسیار اساسی و کلیدی است، چرا که روستاها به دلیل داشتن حجم عظیمی از منابع طبیعی و منابع انسانی کشور، نقش مهمی در برقراری تعادل‌های فضایی ایفا می‌کنند. آسیب‌پذیری مخاطرات محیطی، یکی از محدودیت‌های توسعه این اجتماعات است. بنابراین، ناب آوری معیشت اجتماعات روستایی می‌تواند رویکرد تسهیل‌کننده برای دستیابی به توسعه و به عبارتی بهبود شرایط زیست ساکنین و بهبود کیفی شرایط زندگی در فضاهای روستایی باشد. لذا می‌توان بیان کرد که تاب‌آوری، معیشت، تاب‌آوری معیشت روستایی و الگوهای معیشت از مفاهیم اساسی در جهت توسعه مناطق روستایی کشور به شمار می‌رود و در این زمینه عوامل و عناصر زیادی دخیل هستند که زمینه عدم تاب‌آوری معیشت یا تاب‌آوری معیشت را میسر می‌سازد. طبق بررسی‌ها در زمینه تاب‌آوری معیشت و الگوهای معیشت روستایی، مؤلفه‌های اقتصادی، اجتماعی، محیطی - اکولوژیکی، زیرساخت‌ها و نهادی تأثیر بسزایی دارد و عدم برخورداری از این منابع و دارایی‌ها زمینه عدم تاب‌آوری معیشت را به همراه خواهد داشت. در زمینه تاب‌آوری معیشت توجه به مخاطرات محیطی (خشکسالی و...)، عوامل انسانی (سیاست و برنامه‌ریزی) و شناخت الگوهای تاب‌آوری معیشت نقش به سزایی دارد. همچنین تاب‌آوری معیشت به مردم امکان می‌دهد تا از فرصت‌های معیشتی در حوادث استرس ناشی از مخاطرات طبیعی و انسانی برخوردار باشند. شرایط مخاطرات ناشی از کاهش بارندگی و کاهش بی‌سابقه آب دریاچه ارومیه از یک طرف و سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌های نادرست دولتی را می‌توان به کاهش تاب‌آوری معیشت روستایی در محدوده موردمطالعه ذکر کرد. نتیجه چنین شرایطی، ضعف سیستم تاب‌آوری معیشت در ابعاد مختلف بوده است، به عبارتی طی دو دهه اخیر تغییرات بنیادی و اساسی در بخش ساختار اقتصادی، اجتماعی، کالبدی - فیزیکی و محیطی- اکولوژیکی بوده، که تحولات بخش کشاورزی از سمت زراعت (آبی) به‌سوی باغداری (عمدتاً سیب، انگور و محصولات تابستانه که در سال‌های اخیر محصولات تابستانه با مصرف آبی بیشتر رایج شده)، تحولات اجتماعی خود را به‌صورت تخلیه جمعیتی از راه مهاجرت نشان داد. در زمینه محیطی - اکولوژیکی شاهد تخریب زمین‌های کشاورزی (شوری خاک، غیرحاصل‌خیزی زمین، وسعت کم اراضی، ویلاسازی و...)، مراتع و... هستیم.

بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که بین تاب‌آوری معیشتی و سرمایه‌های معیشتی (دارایی‌های معیشتی) رابطه معناداری وجود دارد. مرور پیشینه موضوع نیز با مطالعه حاضر در بعد اقتصادی بر تنوع معیشتی (فعالیت‌های غیر زراعی)، در بعد اجتماعی تأکید بر سرمایه اجتماعی، و ارتباط مستقیم سازه‌های اقتصادی، اجتماعی، فیزیکی و محیطی به نوعی با پایداری معیشت کشاورزان، نزدیکی دارد. بااین‌حال، بیشتر مطالعات به جنبه اقتصادی از بحث تاب‌آوری معیشت پرداخته‌اند و به ابعاد دیگر توسعه تاب‌آوری کمتر توجه شده است. به‌طور خلاصه می‌توان گفت در محدوده موردمطالعه، در زمینه تاب‌آوری معیشت روستایی تأکید بر همه ابعاد توسعه است و تک‌بعدی بودن معیشت نمی‌تواند در تاب‌آوری معیشت آن‌ها مؤثر واقع شود. لذا، بر تنوع‌بخشی به معیشت و یکپارچگی ابعاد توسعه بر تاب‌آوری معیشت روستایی تأکید می‌شود. بنابراین با تغییرات بنیادی در بی‌عدالتی‌ها، موازی کاری‌های سازمانی، که باعث عدم انگیزه برای تحرک، پویایی و همچنین عدم سرمایه‌گذاری در مناطق روستایی، و از بین رفتن خلاقیت شده، می‌توان از اقتصاد کلنگی حاکم در این مناطق به سمت اقتصاد بدون مرز که سبب اثربخشی و تحرک می‌شود حرکت نمود. لذا در زمینه اقتصاد نواحی روستایی (تاب‌آوری معیشت) محدوده موردمطالعه، دو گونه تنوع‌بخشی را می‌توان در آینده دنبال کرد: ۱) تنوع در نظام تولید زراعی مدرن، ۲) تنوع در فعالیت‌های اقتصادی مدرن از طریق رویکرد دگرگونی و برندینگ. بنابراین رویکرد مطرح در تاب‌آوری معیشت در روستاهای هدف مطالعه، رویکرد دگرگونی و برندسازی کسب‌وکارهای روستایی از طریق الگوهای معیشتی (تنوع‌بخشی) در بخش کشاورزی و غیرکشاورزی است.

باتوجه‌به تحلیل‌ها، یافته‌ها و شرایط اقتصادی، اجتماعی و محیطی - اکولوژیکی حاکم در محدوده موردمطالعه، جهت توسعه معیشت و تاب‌آوری معیشت در این روستاها، راهبردهای کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت بر اساس پتانسیل‌ها و توانمندی‌ها آن‌ها در قالب ۴ استراتژی به شرح زیر پیشنهاد

می‌شود:

۱. استراتژی ظرفیت شناسی و توانمندسازی

۲. استراتژی تنوع‌بخشی به فعالیت‌ها

۳. استراتژی حمایتی (بیمه‌ای)

۴. استراتژی توسعه و تجهیز زیرساخت‌ها

تشکر و قدردانی

بنا به اظهار نویسنده مسئول، مقاله حامی مالی نداشته است.

References

Abdullahi, A., Valaei, M., & Farajzadeh, F. (2018). Investigating the Possibility of Reducing the Negative Effects of Lake Urmia Drying on Rural Economy with Emphasis on Alternative Cultivation Pattern , No. 1, 131-150.

Amirzadeh, M., Barakpour, N. (2018). Development of the resilience framework of Isfahan local communities against drought using qualitative method and ATLAS-ti software, Environmental Quarterly, Volume 44, Number 4, 2017, PP 763-781 .

Asfaw, S., Pallante, G., & Palma, A. (2018). Diversification strategies and adaptation deficit: Evidence from rural communities in Niger. World Development, 101, 219-234.

Babaei, M., Jalalian, H., & Afrakhteh, H. (2021). Rural livelihood resilience (case study of villages around Lake Urmia from Urmia city), Journal of Geography and Planning, Volume 25, Number 77, Fall 2021.

Belcher, B., Bastide, F., Castella, J. C., & Boissière, M. (2013). Development of a village-level livelihood monitoring tool: A case-study in Viengkham District, Lao PDR. International Forestry Review, 15(1), 48-59.

Berkes, F., & Ross, H. (2013). Community resilience: toward an integrated approach. Society & natural resources, 26(1), 5-20.

Cinner, J. E., & Barnes, M. L. (2019). Social dimensions of resilience in social-ecological systems. One Earth, 1(1), 51-56.

Ghasemi, M., Sahebi, Sh., Mehregan Majd, M. (2019). Identification of livelihood resilience strategies against drought risk from the perspective of rural households studied: Golmakan village, Chenaran city, Quarterly Journal of Environmental Sciences, Volume 18, Number 1.

Hajian, N., Ghasemi, M., & Mofidi, A. (2019). The role of diversity of agricultural and non-agricultural economic activities on the resilience of rural farming households exposed to drought (Case study: Chenaran city), Geography and environmental hazards, No. 28, Winter 2019.

Hajizadeh, F., & Istgoldi, M. (2018). An Analysis of Rural Resilience with Emphasis on Earthquake Case Study of Lamerd Suburbs, Journal of Environmental Risk Management, 5(1), 67-83.

Heidari Sarban, V., & Majnuni Tutankhaneh, A. (2016). The role of livelihood diversity in the resilience of rural households around Lake Urmia against drought, Journal of Spatial Analysis of Natural Environment Risks, 3 (4), 49-70.

Israr, M., Yaseen, A., & Ahmad, S. (2017). Sustainable rural development and livelihood sources of the rural households in mountainous Pakistan. American Journal of Rural Development, 5(4), 97-105.

Jones, L., & Tanner, T. (2017). 'Subjective resilience': using perceptions to quantify household resilience to climate extremes and disasters. Regional Environmental Change, 17(1), 229-243.

Kaur, N., Agrawal, A., Steinbach, D., Panjiyar, A., Saigal, S., Manuel, C., ... & Venkataramani, V. (2019). Building resilience to climate change through social protection: Lessons from MGNREGS, India. IIED, London.

Lee, K. C., Karimova, P. G., Yan, S. Y., & Li, Y. S. (2020). Resilience assessment workshops: A biocultural approach to conservation management of a rural landscape in Taiwan. Sustainability, 12(1), 408.

Makita, R. (2016). Livelihood diversification with certification-supported farming: The case of land reform beneficiaries in the Philippines. Asia Pacific Viewpoint, 57(1), 44-59.

Mohammadi, S., & Manouchehri, S. (2018). An Analysis of the Relationship between Liability and Resilience of Rural Communities, Journal of Spatial Planning, 8(4), 89-110.

Partridge, M. D., Olfert, M. R., & Ali, K. (2009). Towards a rural development policy: Lessons from the United States and Canada. Journal of Regional Analysis & Policy, 39(2), 109-125.

Paudel Khatiwada, S., Deng, W., Paudel, B., Khatiwada, J. R., Zhang, J., & Wan, J. (2018). A gender analysis of changing livelihood activities in the rural areas of central Nepal. Sustainability, 10(11), 4034.

Podder, S. K., & Samanta, D. (2019, February). Impact of climate changes on rural livelihoods and re-orienting the situation through human resources towards a sustainable society. In Proceedings of international conference on sustainable computing in science, technology and management (SUSCOM), Amity University Rajasthan, Jaipur-India.

Rahmawati, I., & Rudiarto, I. (2019). Framework considerations for rural resilience toward land degradation. KnE Social Sciences, 266-275.

Schouten, M., Vanderheide, M., Heijman, W. J. (2009) .Resilience of social-ecological systems in European rural areas: theory and prospects, 113th EAAE seminar "the role of knowledge, innovation and human capital in multifunctional agriculture and territorial rural development", Belgrade, Republic of Serbia, December

Suárez, M., Gómez-Baggethun, E., Benayas, J., & Tilbury, D. (2016). Towards an urban resilience Index: a case study in 50 Spanish cities. Sustainability, 8(8), 774.

Tanner, T., Lewis, D., Wrathall, D., Bronen, R., Cradock-Henry, N., Huq, S., ... & Thomalla, F. (2015). Livelihood resilience in the face of climate change. Nature Climate Change, 5(1), 23-26.

Turner, M. D. (2014). Political ecology I: An alliance with resilience?. Progress in Human Geography, 38(4), 616-623.

Reyes-García, V., Aceituno-Mata, L., Calvet-Mir, L., Garnatje, T., Gómez-Baggethun, E., Lastra, J. J., ... & Pardo-de-Santayana, M. (2014). Resilience of traditional knowledge systems: The case of agricultural knowledge in home gardens of the Iberian Peninsula. Global Environmental Change, 24, 223-231.

Walsh-Dilley, M., Wolford, W., & McCarthy, J. (2013). Rights for resilience: bringing power, rights and agency into the resilience framework. Atkinson Center for a Sustainable Future (ACSF)–Oxfam Working Paper. ACSF, Cornell University, Ithaca, New York, New York, USA.[online]

Zhou, H., Wang, J. A., Wan, J., & Jia, H. (2010). Resilience to natural hazards: a geographic perspective. Natural hazards, 53(1), 21-41.